

Een jaar **burgemeester**

Het burgemeesterschap van Johannes Adolf Tesebeld (1944-'45)

Quint Engelage

Quint Engelage studeert geschiedenis aan Radboud Universiteit in Nijmegen en deed onderzoek naar het functioneren van het openbaar bestuur in gemeente Zutphen tijdens WOII.

Installatie van burgemeester Tesebeld op 15 april 1944. Links van de burgemeester, gemeentesecretaris De Bruin, rechts, wethouder mr. G.J.H. Wagener, daarachter gemeentebode Martinus.

‘Ik wil uw aller burgervader zijn en ieders belangen behartigen, voor zover dit binnen mijn bereik ligt en vraag van u allen begrip voor mijn ernstig willen. Ik persoonlijk heb een onbeperkt vertrouwen in de kracht van onze bevolking. Zutphen heeft in de geschiedenis, vooral in vroeger eeuwen, zware dagen gekend, is de verwoesting ten prooi gevallen, doch wist zich staande te houden. Thans tellen wij weer zware dagen. [...] Moge mij het voorrecht geschonken worden mede te bouwen aan een herlevend Zutphen, een welvarend Zutphen door eigen krachtsontplooiing en een Zutphen, dat begrip heeft voor de grote zending van ons gehele volk in het grote Germaanse geheel en daarboven uit in het nieuwe Europa.’

Deze woorden sprak Johannes Adolf Tesebeld bij zijn installatie als burgemeester van Zutphen op 15 april 1944. Tesebeld was lid van de NSB. De komst van Tesebeld, en daaraan voorafgaand het ontslag van burgemeester Dijckmeester in december 1943, luidde het begin in van een roerige periode voor Zutphen. Na de Duitse inval op 10 mei 1940 kende Zutphen eerst een periode van relatieve rust die in het laatste oorlogsjaar ernstig werd verstoord. Grote gebeurtenissen zijn het bombardement op 14 oktober 1944 en de gevechten in april 1945. Maar de oorlog kwam ook dichtbij voor veel burgers die dwangarbeid moesten verrichten bij de aanleg van Duitse verdedigingsslijnes. Bij al deze gebeurtenissen moesten de

Zutphenaren vertrouwen op een burgemeester die zij nog niet kenden en die ook nog geen bestuurlijke ervaring had.

NSB-carrière

Johannes Adolf Tesebeld werd op 18 juni 1897 geboren als zoon van een zeer gerespecteerde Rijksveldwachter.² Hij volgde onderwijs aan de ULO en normaalschool (opleiding tot leraar), deed zijn militaire dienst bij de Genie en was daarna werkzaam bij verschillende bedrijven.³ Voordat

Op de avond van zijn installatie werd in het N.S.B.-Kringhuis een drukbezochte feestavond gehouden. Met toespraken, muziek en ook de foto's die overdag te zien waren werden getoond.

hij naar Zutphen verhuisde was hij woonachtig in Aerdenhout, Noord-Holland, en een vermogend man.

Tesebeld werd in 1933 lid van de NSB. In juni 1940 werd hij gevraagd zich als propagandaleider in te zetten voor de Nationale Omroep. Deze omroep was door Mussert in het leven geroepen om het volk via de ether toe te spreken nadat politieke uitzendingen door de bezetter verboden waren. Tesebeld vond de bestaande omroepverenigingen sektarische organisaties en stelde dat de Nationale Omroep tegemoet kwam aan de breed gedragen wens van de bevolking om de verzuiling te overstijgen. De goedkeuring voor uitzendingen werd echter niet verleend waardoor de Nationale Omroep nooit van de grond is gekomen.⁴

Tesebeld hield dikwijls toespraken op volksbijeenkomsten. Hij was ervan overtuigd dat Duitsland de oorlog zou winnen en dat er een herindeling van West-Europa zou plaatsvinden, waartoe ook het verslagen Engeland zou behoren.⁵ Een voorbeeld van deze overtuiging blijkt uit een rede die hij ter ere van Hitlers 54^e verjaardag uitsprak in Doetinchem.⁶

‘De heer Tesebeld [...] sprak treffende woorden van gelukwens aan het adres van Hitler en hoopte, dat de Führer nog heel lang zijn beproefde krachten aan het Groot-Germaanse Rijk zou blijven schenken. [...] Spreker was er trots op dat thans duizenden flinke Hollandse kerels aan het Oostfront staan. De Führer roept, hij heeft ook onze mannen nodig en wij zullen onze plicht doen. Spreker besloot zijn met de gloed der overtuiging rede met een *Heil Hitler!*’

Tesebelds bestuurlijke ambitie bleek in 1942 toen hij deelnam aan de burgemeesterscursus van de NSB. Deze cursus was opgezet om NSB-leden klaar te stomen burgemeestersposten over te nemen. Zittende burgemeesters beschreven het cursusprogramma als ‘om te lachen’ omdat het een schriftelijke opleiding betrof die drie maanden duurde en werd afgesloten met een mondeling examen en een reis naar Duitsland.⁷ Het is onbekend met wat voor cijfers Tesebeld de cursus heeft voltooid. Een medecursist beschreef Tesebeld in een rapport als een zelfvoldane praatjesmaker die zich naar ‘boven anders

STEDELIJK MUSEUM ZUTPHEN, COLLECTIE ZEULEMAKER

gedraagt dan naar beneden’ en zich erg liet voorstaan op zijn langdurige lidmaatschap. De medecursist geloofde wel dat Tesebeld in zijn hart een goede nationaalsocialist was maar dat zijn karakter en persoonlijke eigenschappen zouden zorgen voor conflicten. Tesebeld zou een zeer matige spreker zijn en het speet de medecursist te moeten uitspreken dat de geschiktheid als burgemeester ondanks Tesebelds lange staat van dienst zeer matig zou zijn. Verder meldde hij dat Tesebeld beschikte over veel relaties binnen de beweging en in contact zou staan met Dr. Van Genechten, procureur-generaal bij het vrederechtshof en leider politieke vorming van de NSB. De medecursist besloot zijn rapport met de woorden: ‘Hij kon bij passeren wel eens lastig worden. Ik kan echter niet anders dan mijn eerlijke overtuiging geven, en u op de mogelijke gevolgen wijzen.’⁸ De periode tussen het volgen van de burgemeesterscursus en de daadwerkelijke benoeming in januari 1944 doet vermoeden dat Tesebeld ook in de hogere NSB-kringen niet als de meest geschikte kandidaat werd beschouwd. Toch kreeg Tesebeld de voorkeur boven 68 andere sollicitanten.

Tesebeld als burgemeester

Tijdens zijn installatierede wierp Tesebeld zich op als redelijke belangenbehartiger van de Zutphense bevolking die oog had voor het verleden

Voor zijn actie tegen het vandalisme werd een fotoserie gemaakt van, in scene gezette, voorbeelden van jeugdige vandalen, hier aan de Deventerweg.

Om aan zijn populariteit te werken trachtte Tesebeld onder andere een Rembrandtten-tonstelling van de Kultuurkamer naar Zutphen te halen, wat mislukte. Op deze in het geheim gemaakte foto zien we de zogenaamde Tesebeld-kermis, die wel plaatsvond in 1944.

STEDELIJK MUSEUM ZUTPHEN

van Zutphen. Hij zag in de nationaalsocialistische revolutie de manier waarop Zutphen weer tot bloei zou komen. In mei 1944 zette hij een actie op die vandalisme moest tegengaan.⁹ Uit het rechtsdossier dat na de oorlog is opgesteld blijkt dat het merendeel van de gemeentelijke ambtenaren en politiefunctionarissen het burgemeesterschap van Tesebeld niet negatief beschreef. De meeste ambtenaren heeft hij ongemoeid gelaten en van hen verlangd wat hij in zijn rol als burgemeester van hen mocht verwachten. De publieke opinie over Tesebeld was volgens het rapport van de politieke opsporingsdienst veelzijdiger waarbij sommigen gunstig over hem spraken en anderen hem beschreven als 'Duitse knecht'. De rapporteur merkte hierbij wel op dat niet uit het oog moest worden verloren dat Tesebeld als burgemeester verantwoordelijk was voor de opdrachten die hij van de bezetter kreeg en dat hij heeft moeten werken onder moeilijke omstandigheden zoals de tewerkstelling bij de arbeidsinzet en onbegrensde vorderingen.¹⁰

De arbeidsinzet kwam in Zutphen echt op gang na het mislukken van operatie Market Garden. Tesebeld was verantwoordelijk voor de benodigde arbeidskrachten en liet aanplakbiljetten verspreiden met de boodschap dat burgers zich moesten melden. In de omgeving van Zutphen waren duizenden mannen aan het spitten om loopgraven te maken en werden bunkers gebouwd. Enkele hiervan zijn nog in Warnsveld te zien. Voor zijn inspanningen kreeg Tesebeld

een Kriegsverdienstkreuz 2^e klasse met oorkonde die door Hitler zelf ondertekend was. Tijdens een verhoor na de oorlog bagatelliseerde Tesebeld zijn medewerking aan de arbeidsinzet: 'Tesebeld verklaart zich niet te hebben ingespannen om zoveel mogelijk Nederlanders aan de arbeid te krijgen, doch uitsluitend om te zorgen, dat alles langs ordelijke banen verliep en deze arbeidsvordering niet zou geraken van daartoe onbevoegden en het voorkomen van razzia's'.¹¹

Deze woorden komen uit een verhoor over zijn rol tijdens de oorlog. Het is aannemelijk dat hij dit verklaarde in de hoop op strafvermindering of in ieder geval een positiever beeld van hem als persoon. Vrijwel zeker tevergeefs gezien zijn brochure *Klaarheid: Een verhelderend woord voor dezen tijd der overdenking*. Hierin beschreef Tesebeld hoe het nationaalsocialisme de ideologie van de toekomst zou zijn en hoe deze ideologie zou overwinnen als men overtuigd zou blijven van het idee van een Germaanse wereld die door de Führer geleid zou worden.¹²

'Het fundament van het Germaans wezen steunt op de vaste gronden van: Ras-Volk-Rijk-Führer. Door het beleven van deze begrippen valt eenmaal de scheidingsmuur tussen de enkelingen, zowel als tussen de Europese staten weg en het licht van het Rijk zal de volkeren vrijelijk beschijnen. Dan is het 1000-jarig Rijk, de schepping van de Führer, werkelijkheid geworden en zal onder leiding van het Germanendom het aangezicht van Europa voor eeuwen zijn bepaald. Dan

vindt ons Germaansch geloof zijn belichaming in het leven zelf. Schoon is het dit Rijk te zien geboren worden. De zin van het leven van elke nationaalsocialist is: deze overwinning te bevechten met het zwaard en geestelijke wapenen.'

Hoewel het van een zekere moed en vertrouwen getuigt om zo'n brochure nog in december 1944 te schrijven, toont het ook dat het Tesebeld in de laatste oorlogsmaanden aan realiteitszin ontbrak. Dit wordt verder geïllustreerd door zijn interesse in stadsontwikkeling die na de oorlog zou moeten plaatsvinden. Een deel van de plannen ging over de door het bombardement veroorzaakte schade, maar ook over het verbeteren van het stadsbeeld, de culturele sector en de bestrijding van vandalisme door de jeugd.¹³ De plannen zouden in een vergadering op 4 april 1945 besproken worden. Dit is echter nooit gebeurd omdat Zutphen in volle hevigheid strijdtoneel werd.

Arrestatie voormalig burgemeester Dijkmeester

Kort na de installatie van Tesebeld werd voormalig burgemeester Dijkmeester gearresteerd. Dijkmeester had na zijn ontslag te horen gekregen dat hij halverwege juni 1944 Gelderland moest hebben verlaten, nadat eerder Tesebeld had aangedrongen op Dijkmeesters vertrek omdat hij diens aanwezigheid en populariteit bij de Zutphense bevolking moeilijk kon verdragen. Maar op 3 mei 1944 ging Tesebeld naar de *Beauftragte* voor de provincie Gelderland in Arnhem om te vragen het besluit dat Dijkmeester de provincie moest verlaten ongedaan te maken.

Op dezelfde dag dat Tesebeld zich leek in te zetten voor Dijkmeester, gaf hij opdracht de ex-burgemeester te schaduwen. De achtervolgers zagen Dijkmeester het huis van de gemeentebode Martinus binnentreden en later weer verlaten met een pak onder de arm. Tesebeld had de ambtenaren verboden contact te hebben met Dijkmeester. Martinus had eerder desgevraagd ontkend contact te hebben met Dijkmeester en gezegd daar ook geen prijs op te stellen. Tesebeld liet kapitein van politie Annink, die tevens lid van de NSB was, een onderzoek instellen. In bijzijn van Tesebeld verhoorde

Annink Martinus, waarna deze werd vrijgelaten. Na dit verhoor volgde de aanhouding en insluiting van Dijkmeester en vond een huiszoeking plaats door een politieman en twee landwachters, NSB-leden. Hierbij werden slagwapens, een sabel, een vuurwapen in een afgesloten kist gevonden, bezwarende geschriften zoals het Wilhelmus, boeken en brieven over het Koninklijk Huis en een grote hoeveelheid levensmiddelen. Dit was genoeg om tot arrestatie van Dijkmeester over te gaan.

Uit verhoren en getuigenverklaringen na de oorlog bleek dat Dijkmeester en Martinus op goede voet met elkaar stonden. Dijkmeester was bij Martinus langs gegaan om afscheid te nemen. Martinus gaf hem toen een versie van het Wilhelmus mee als cadeau dat hoop zou geven totdat zij elkaar weer zouden zien.¹⁴ Annink verklaarde twijfels te hebben bij de arrestatie vanwege een eerdere lastercampagne door de NSB, maar stelde Dijkmeester mee te moeten nemen vanwege de vondst van een pistool. Annink zou geen proces-verbaal of rapport opgesteld hebben. Dit laatste is echter niet na te gaan omdat het politiearchief verloren is gegaan. Voor Annink stond het vast dat 'Tesebeld de vooropgezette bedoeling heeft gehad Dijkmeester de voet dwars te zetten'. Het tribunaal waarvoor Tesebeld zich na de oorlog moest verantwoorden achtte niet bewezen dat Tesebeld opdracht gaf voor het onderzoek tegen Dijkmeester, maar hield hem wel medeverantwoordelijk voor diens dood.

Dolle Dinsdag: De stoomtram, met daarin de vluchtende NSB-ers en andere Duitsgezinden, is hier stiekem gefotografeerd vanuit de dakgoot van een huis aan de Emmerikseweg. Waarschijnlijk zat ook Tesebeld in de tram.

STEDELIJK MUSEUM ZUTPHEN

STEDELIJK MUSEUM ZUTPHEN

Na zijn arrestatie werd Tesebeld op 18 april teruggebracht naar Zutphen, links op deze foto genomen aan de IJsselkade. Hij werd onder grote publieke belangstelling rond gevoerd door de stad.

Dolle Dinsdag

Een ander incident waarbij Tesebeld betrokken was vond plaats op 5 september 1944, de dag die de geschiedenis is ingegaan als Dolle Dinsdag. Op deze dag verspreidde het gerucht zich dat de geallieerde opmars een stuk sneller ging dan verwacht en dat Antwerpen al bevrijd was. Dit leidde tot paniek bij veel NSB'ers en Duitsgezinden die op de vlucht sloegen naar Duitsland. Tesebeld zei na de oorlog dat hij opdracht had gekregen naar Duitsland te gaan. Hij heeft toen eerst zijn vrouw en kinderen naar Bocholt gebracht maar ging zelf terug naar Zutphen om nog wat spullen op te halen. Toen hij in Zutphen een brief wilde posten werd hem toegeroepen dat 'deze brief toch te laat zou komen'. Tesebeld trok een revolver en schoot in de richting van degenen die naar hem geroepen had. Het schot miste doel. Na dit schot maakte een omstander de opmerking dat Tesebeld een lafaard was door te vluchten en noemde hem een 'lelijke wegloper'. Hierop richtte Tesebeld zijn revolver op deze per-

soon en schoot nogmaals. Ook dit schot was mis. Hierna vertrok Tesebeld naar Duitsland. Toen duidelijk werd dat de geallieerde opmars toch niet zo snel vorderde als gedacht, keerde hij terug naar Zutphen.¹⁵

Gevlucht, gevangen en berecht

Op 2 april 1945 waren de geallieerden in Warnsveld en openden het vuur op de Duitsers in Zutphen. Tesebeld had de opdracht gekregen zich aan te sluiten bij de Wehrmacht of zich te melden bij een burgemeester van een gemeente waar nog niet gevochten werd. Hij vluchtte naar Apeldoorn. Van daar uit is hij nog meerdere keren naar Zutphen gegaan tot hij op 6 april de IJssel niet meer kon oversteken, omdat de IJsselbrug ieder moment kon worden opgeblazen. Tesebeld werd op 17 april 1945 in Apeldoorn gearresteerd.

Na zijn arrestatie werd hij geïnterneerd in afwachting van zijn berechting. Op 22 maart 1948 veroordeelde de 1^e kamer van het Tribunaal te Zutphen Tesebeld tot een internering van zeven jaar vanwege – in het kort – zijn inzet voor de Duitse bezetter, te hebben geprofiteerd van de door de bezetting ontstane situatie en het schieten op burgers op 5 september 1944. Tevens werd Tesebeld ontzet uit het kiesrecht, mocht hij geen ambten bekleden en werden zijn NSB-uniform en *Kriegsverdienstkruis* verbeurd verklaard. Ook moest Tesebeld zich verantwoorden voor zijn rol bij de moord op de Zutphense communist Vlastuin. In deze zaak werd hij in eerste aanleg tot twaalf jaar gevangenisstraf veroordeeld maar in cassatie vrijgesproken, omdat niet bewezen kon worden dat Tesebeld had opgeroepen tot de moord. Op 6 april 1950 werd Tesebeld wegens goed gedrag vervroegd in vrijheid gesteld. Hij overleed in 1959 te Rotterdam.

Opvallend aan de persoon Tesebeld is zijn naoorlogse schuldbesef. De kampcommandant van het bewarings- en verblijfskamp in Wezep beschreef Tesebeld als een weinig krachtige, 'ontzettend zwammende', figuur die zich correct gedroeg. In detentie had hij zich politiek bekeerd en gaf hij volmondig toe verkeerd te hebben gehandeld. Ook zou hij monarchist zijn geworden, hij stelde 'plus royaliste que le roi' te

Tesebeld werd na zijn arrestatie ook gedwongen om in de Barlheze te helpen zoeken naar, nog vermiste, slachtoffers van het bombardement van 14 oktober 1944.

STEDELIJK MUSEUM ZUTPHEN

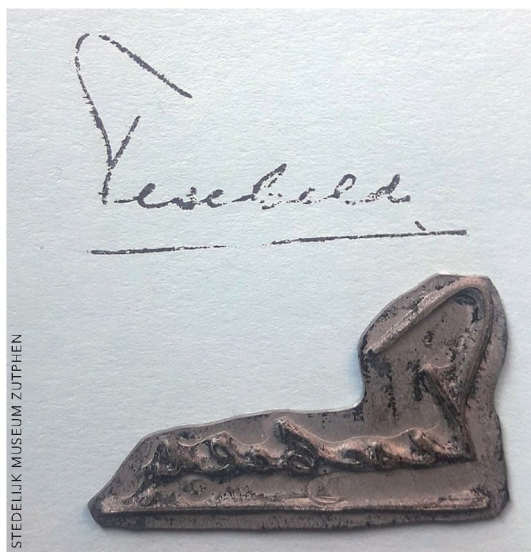
zijn.¹⁶ Dit is een grote omslag voor iemand die tijdens de oorlog de Groot-Germaanse gedachte verspreidde en nog in december 1944, toen echt duidelijk was dat de geallieerden de oorlog zouden winnen, een brochure schreef waarin hij stelde dat het Duitse Rijk pas aan het begin stond. Tesebeld werd pas echt actief bij de NSB na de Duitse inval maar kon het gedachtegoed dus blijkbaar ook weer snel laten vallen toen de oorlog verloren was. **Z**

Noten

1. *De Koerier* 17 april 1944.
2. *De Telegraaf* 12 juli 1936.
3. Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) 180732, J.A. Tesebeld, Zutphen.
4. *Het Nationale Dagblad*: Voor het Nederlandsche volk 20 juli 1940.
5. CABR 180732, J.A. Tesebeld, Zutphen.
6. *De Graafschap-bode* 23 april 1943.
7. J.J.G. Boot, *Burgemeester in Bezettingstijd*, p.74.
8. CABR 180732, Tesebeld, Zutphen.
9. *De Koerier* 20 mei 1944.
10. CABR 180732, Tesebeld, Zutphen.
11. Ibidem.
12. J.Tesebeld, *Klaarheid: Een verhelderend woord voor dezen tijd der overdenking*, 1944, p.7.
13. Regionaal Archief Zutphen, Collectie Tweede Wereldoorlog in Zutphen en omgeving (1937-1995), archiefnr. 0263, inventarisnr. 3.
14. CABR 180732, J.A. Tesebeld, Zutphen.
15. Ibidem.
16. Ibidem.

STEDELIJK MUSEUM ZUTPHEN

STEDELIJK MUSEUM ZUTPHEN

Symbolisch werd het N.S.B.-uniform van Tesebeld verbeurd verklaard. De bijbehorende pet kwam uiteindelijk terecht in het museum.

Ook de handtekeningstempel van Tesebeld wordt nog in het museum bewaard.